Journal of Education
http://ednet.kku.ac.th/edujournal/

เหตุผลเชิงจริยธรรมของเยาวชน : สภาพและการพัฒนาโดยบทเรียนด้วยตนเอง

Level of Moral Reasoning Among Youths, And Testing The Effectiveness of The Moral Self-Learning Program to Enhance Moral Reasoning

นีออน พิณประดิษฐ์ กีรติวิทย์ สุวรรณธรรมา และ รัตนาภรณ์ อัตธรรมรัตน์
Neon Pinpradit Keeratiwit Suwantamma And Rattapohn Attatammarat

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ประเทศไทย 40002
Faculty of Educational, Khon kaen University, Thailand, 40002

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาระดับเหตุผลเชิงจริยธรรมของเยาวชนและหาประสิทธิผลของบทเรียนจริยธรรมด้วยตนเองของเยาวชน กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาคือนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 491 คน ในการศึกษาระดับเหตุผล และ 134 คน ในการศึกษาประสิทธิผลของบทเรียนจริยธรรมด้วยตนเอง ผลการวิจัย พบว่า ระดับเหตุผลเชิงจริยธรรมของเยาวชนส่วนใหญ่อยู่ในระดับขั้น 3 ก้าวขึ้นขั้น 4 คือการทำตามหน้าที่ของสังคม และบทเรียนจริยธรรมด้วยตนเองที่พัฒนาขึ้นมีลักษณะเป็นบทเรียนโปรแกรมแบบสาขา มีกรณีขัดแย้งทางจริยธรรม 9 สถานการณ์ และพบว่าบทเรียนจริยธรรมด้วยตนเองสามารถกระตุ้นพัฒนาการเหตุผลเชิงจริยธรรมของผู้เรียนได้

Abstract

The study aimed at investigating the level of moral reasoning among youths, and testing the effectiveness of the moral self-learning program to enhance moral reasoning. 491 lower secondary students were sample of investigating the level of moral reasoning, and 134 students were the group to test moral self-learning program's effectiveness. The findings were 1) The level of moral reasoning among of the youths was at the third level which was about moving up to the fourth level of action in accordance with one's social duty, and 2) The moral self-learning program as constructed was of a branched learning type of program containing 9 moral dilemmas situations. Results of the study showed that the program can help stimulate the growth of moral reasoning in the learners.

บทนำ

เยาวชนเป็นทรัพยากรบุคคลที่สำคัญยิ่งของชาติ เป็นความหวังและอนาคตที่สำคัญของปวงชนชาวไทย ประเทศชาติจะเจริญ หรือพัฒนาไปได้มากน้อยเพียงไร คุณภาพของเยาวชนนับเป็นสิ่งสำคัญมาก ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา สังคมไทยได้รับอิทธิพลจากโลกาภิวัตน์เป็นอย่างมาก ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และเทคโนโลยี ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนของสังคมไทยเป็นอย่างมาก [8] ดังนั้น การพัฒนาเยาวชนนั้นต้องพัฒนาให้เป็นทั้งคนดีและคนเก่ง เพราะการเป็นคนเก่งอย่างเดียวไม่พอที่จะนำพาสังคมไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์ได้และการพัฒนา

* Corresponding author. Tel:-
E-mail address: neopin@kku.ac.th

เยาวชนให้เป็นคนดีมีจริยธรรมนั้น จำเป็นต้องพัฒนาองค์ประกอบของจริยธรรมให้ครบทุกด้าน ได้แก่ ความรู้เชิงจริยธรรม เจตคติเชิงจริยธรรม เหตุผลเชิงจริยธรรม และพฤติกรรมเชิงจริยธรรม [6] ในแต่ละองค์ประกอบมีวิธีการพัฒนาได้หลากหลาย ในกระบวนการเรียนการสอนคุณธรรมจริยธรรม ส่วนใหญ่จะพัฒนาความรู้เชิงจริยธรรมและส่งเสริม เจตคติเชิงจริยธรรม ส่วนเหตุผลเชิงจริยธรรมก็พัฒนาได้หลายวิธี เช่น การอภิปรายกรณีขัดแย้ง ในงานวิจัยนี้ได้ใช้บทเรียนจริยธรรมด้วยตนเองเพื่อส่งเสริมเหตุผลเชิงจริยธรรมของเยาวชน

เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลใช้เหตุผลในการเลือกที่จะกระทำ หรือเลือกที่จะไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เหตุผลที่กล่าวถึงนี้ จะแสดงให้เห็นถึงเหตุจูงใจ หรือแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่างๆของบุคคล เหตุผลของการกระทำเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม จัดเป็นเหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับสูง และส่งผลต่อพฤติกรรมที่พึงประสงค์มากกว่าเหตุผลของการกระทำเพื่อประโยชน์ส่วนตัว โคลเบอร์ก [9] เชื่อว่า การพัฒนาจริยธรรมจะบรรลุตามเป้าหมายอย่างแท้จริงนั้น ทำได้โดยการสอนให้นักเรียนมีหลักในการตัดสินใจทางจริยธรรมที่ถูกต้อง ความสามารถในการใช้หลักจริยธรรมนี้เรียกว่า ความสามารถในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมซึ่งแต่ละบุคคลจะมีเหตุผลเชิงจริยธรรมอยู่ในระดับแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้เนื่องจากพฤติกรรมทางจริยธรรมของบุคคล มีพื้นฐานสำคัญมาจากความคิดที่มีเหตุผล และสิ่งเร้าที่ทำให้เกิดจริยธรรม คือ ความสามารถด้านความรู้ การคิดวิเคราะห์เหตุผล คนที่มีเหตุผลเชิงจริยธรรมสูงจะมีพฤติกรรมที่แสดงถึงความมีจริยธรรมสูงด้วย

โคลเบอร์ก [5] ได้เสนอทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม หรือทฤษฎีพัฒนาการเหตุผลเชิงจริยธรรม โคลเบอร์กเชื่อว่า การบรรลุวุฒิภาวะเชิงจริยธรรมของบุคคลนั้นจะแสดงออกทางการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมอย่างเด่นชัดที่สุด เหตุผลเชิงจริยธรรมไม่ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ของสังคมใดสังคมหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะเหตุผลเชิงจริยธรรมมิใช่การประเมินค่าการกระทำไปในทำนองว่า “ดี” หรือ “เลว” แต่จะเป็นการใช้เหตุผลที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเป็นลำดับไป เหตุผลเชิงจริยธรรมขั้นสูงสุดคือขั้นที่หกของโคลเบอร์กนั้น ตรงกับสิ่งที่นักปราชญ์ยอมรับว่า เป็นเหตุผลเชิงจริยธรรมที่บริสุทธิ์ มีลักษณะเป็นเหตุผลสากลกว้างขวางไม่ขัดแย้งกันและมีพื้นฐานจากความมีหลักการ ไม่เข้าข้างตนเองและเป็นอุดมคติ

โคลเบอร์กแบ่งพัฒนาการทางจริยธรรม จากพื้นฐานของเหตุผลเชิงจริยธรรมที่ได้จากการวิเคราะห์คำตอบของเยาวชนอเมริกันอายุ 10 ปี ถึง 16 ปี โดยแบ่งออกเป็น 3 ระดับ ในแต่ละระดับแบ่งเป็น 2 ขั้นเรียงตามเหตุผลที่ผู้ตอบอายุ 10 ปี ใช้ตอบมากที่สุดเป็นขั้นที่หนึ่งไปจนถึงขั้นที่หก คือคำตอบที่ผู้ตอบอายุ 16 ปีใช้ตอบมากกว่าผู้ตอบอายุต่ำกว่าทั้งหมด ขั้นพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก มี 3 ระดับ 6 ขั้น ดังต่อไปนี้ [5]

ระดับที่ 1 ระดับก่อนกฎเกณฑ์ (Preconventional Level)

ในระดับนี้บุคคลยึดตนเองเป็นศูนย์กลางในการตัดสินการกระทำ โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ที่ตนจะได้รับเป็นสำคัญ โดยไม่คำนึงถึงว่าการกระทำนั้นจะส่งผลต่อผู้อื่นอย่างไร เด็กจะรับกฎเกณฑ์และข้อกำหนดของพฤติกรรมที่ “ดี” และ “ไม่ดี” จากผู้มีอำนาจเหนือตน เช่น บิดา มารดา ครู พี่เลี้ยงหรือเด็กโต และมักจะคิดถึงผลตามที่จะนำรางวัลหรือการลงโทษมาให้พฤติกรรม “ดี” คือ พฤติกรรมที่แสดงแล้วได้รางวัล พฤติกรรม “ไม่ดี” คือ พฤติกรรมที่แสดงแล้วได้รับโทษ พัฒนาการการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมระดับนี้แบ่ง เป็น 2 ขั้น คือ ขั้นที่ 1 หลักการเชื่อฟังและหลบหลีกการถูกลงโทษ (Punishment and Obedience Orientation) บุคคลที่ใช้เหตุผลอยู่ในขั้นนี้จะตัดสินการกระทำว่า ดี-เลว ถูก-ไม่ถูก โดยพิจารณาที่ผลการกระทำว่าจะส่งผลต่อตนเองอย่างไร ผู้ใช้เหตุผลขั้นนี้มักเป็นเด็ก อายุระหว่าง 2-7 ปี และขั้นที่ 2 หลักการแสวงหารางวัล (Instrumental Relativist Orientation) บุคคลที่มีการตัดสินใจอยู่ในขั้นนี้เป็นผู้ที่ถือว่าการกระทำที่ถูกต้องคือการกระทำที่สนองความต้องการของตนและทำให้ตนเกิดความพอใจ ผู้ใช้หลักการตัดสินใจขั้นนี้มักเป็นเด็กอายุ 7-10 ปี

ระดับที่ 2 ระดับตามกฎเกณฑ์ (Conventional Level)

การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมระดับนี้บุคคลเรียนรู้ที่จะกระทำตามกฎเกณฑ์ของกลุ่มย่อยของตน ตามความ

คาดหวังของบิดา มารดา กลุ่มที่ตนเป็นสมาชิก หรือของสังคมระดับชาติ กระทำตามกฎหมายบ้านเมืองหรือกฎเกณฑ์ของศาสนารู้จักที่จะเอาใจเขามาใส่ใจเรา ถือว่าทุกคนมีหน้าที่ที่จะรักษามาตรฐานทางจริยธรรม มีความสามารถที่จะแสดงบทบาทของตนได้อย่างเหมาะสม เมื่ออยู่ในสังคม ระดับนี้แบ่งเป็น 2 ขั้น คือ ขั้นที่ 3 หลักการทำตามที่ผู้อื่นเห็นชอบ (Interpersonal Concordance of "good boy nice girl" Orientation) พฤติกรรมที่ดีตามทัศนะของผู้ใช้เหตุผลขั้นนี้คือ การทำให้ผู้อื่นพอใจและยอมรับ บุคคลยังไม่เป็นตัวของตัวเอง ผู้ใช้เหตุผลขั้นนี้มักเป็นเด็ก อายุประมาณ 10-13 ปี และขั้นที่ 4 หลักการทำตามหน้าที่ทางสังคม (Law and Order Orientation) ผู้ใช้เหตุผลขั้นนี้มองเห็นความสำคัญของกฎเกณฑ์ระเบียบต่าง ๆ เห็นความสำคัญของการทำตามหน้าที่ตนแสดงการยอมรับเคารพในอำนาจ และ มุ่งรักษาไว้ซึ่งกฎเกณฑ์ทางสังคม ผู้ใช้เหตุผลขั้นนี้มักเป็นเด็กช่วงอายุ 13-16 ปี และผู้ใหญ่โดยทั่วไป

ระดับที่ 3 ระดับเหนือกฎเกณฑ์ (Post - Conventional Level)

การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมระดับนี้ ผู้ทำหรือผู้แสดงพฤติกรรม ได้พยายามที่จะตีความหมายของหลักการ และมาตรฐานทางจริยธรรมด้วยการไตร่ตรองก่อนที่จะยึดเป็นหลักของความประพฤติที่จะปฏิบัติตามการตัดสิน "ถูก" "ผิด" "ไม่ควร" มาจากวิจารณญาณของตนเองโดยไม่มีอิทธิพลของผู้มีอำนาจหรือกลุ่มที่ตนเป็นสมาชิก ระดับนี้แบ่งเป็น 2 ขั้น คือ ขั้นที่ 5 หลักการทำตามคำมั่นสัญญา (Social Contract Orientation) คือ การเห็นความสำคัญของคนหมู่มาก คำนึงถึงประโยชน์และความถูกต้องเฉพาะเรื่อง เฉพาะกาลเทศะเป็นการกระทำที่เป็นไปตามข้อตกลงและยอมรับกันของผู้ที่มีจิตใจสูง โดยจะต้องนำเอากฎเกณฑ์ของสังคม กฎหมาย ศาสนา และความคิดเห็นของบุคคลรอบด้านมาร่วมในการพิจารณาความเหมาะสมด้วยใจเป็นกลาง ผู้ใช้เหตุผลอย่างนี้มักเป็นผู้ที่มีอายุมากกว่า 16 ปี ขึ้นไป และขั้นที่ 6 หลักการยึดอุดมคติสากล (Universal Ethical Principle Orientation) เป็นขั้นสูงสุดแสดงถึงความเป็นสากล นอกเหนือจากกฎเกณฑ์ในสังคมของตนและการมีความยืดหยุ่นทางจริยธรรมเพื่อจุดมุ่งหมายในบั้นปลายอันเป็นอุดมคติที่ยิ่งใหญ่ นอกจากนี้ยังมีหลักประจำใจ ซึ่งตรงกับหลักในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า หิริ โอตตัปปะ ด้วย คือความละอายใจต่อการทำชั่วและความกลัวบาป ขั้นนี้ เป็นหลักการมาตรฐานจริยธรรมสากล

พัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์ไม่มีการพัฒนาข้ามขั้น เพราะขั้นที่ต่ำกว่าจะเป็นพื้นฐานในการพัฒนาขั้นที่สูงขึ้นไป เนื่องจากการได้รับประสบการณ์ใหม่และสามารถเข้าใจประสบการณ์เดิมได้ดีขึ้น จึงเกิดการเปลี่ยนแปลง การรู้คิด และใช้เหตุผลในขั้นที่สูงขึ้น ทำให้การใช้เหตุผลในขั้นต่ำลดลง และเลิกใช้ไปในที่สุด อาจมีบางคนหยุดชะงักอยู่ในขั้นใดขั้นหนึ่งได้ เพราะการพัฒนาจริยธรรมขึ้นอยู่กับการพัฒนาทางสติปัญญา [5]

การพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมสามารถทำได้หลายวิธี การศึกษาจากบทเรียนจริยธรรมด้วยตนเองเป็นวิธีการหนึ่ง บทเรียนจริยธรรมด้วยตนเอง คือ บทเรียนโปรแกรม เป็นสื่อที่กระตุ้นให้นักเรียนเกิดความอยากเรียน นักเรียนได้มีโอกาสเรียนด้วยตนเอง และดำเนินไปตามความสามารถของตนคล้ายกับผู้เรียนได้เรียนกับครูตัวต่อตัว สนองตอบในเรื่องความสามารถและความแตกต่างระหว่างบุคคล [4] บทเรียนโปรแกรม(Self – Instruction Program = SIP) หรือบทเรียนด้วยตนเอง ใช้หลักของการเรียนการฝึกโดยไม่ต้องผ่านครู(หรือวิทยากร) ผู้เข้ารับการฝึกสามารถจะฝึกฝนหรือพัฒนาตนเองได้ด้วยการอ่าน ทำกิจกรรม หรือ ฝึกปฏิบัติตามที่บทเรียนแนะนำ ข้อดีของบทเรียนด้วยตนเองนอกจากจะลดบทบาทของครู โดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางแล้ว ยังมีข้อดีในแง่ผู้เรียนจะเรียนครั้งละกี่คนก็ได้ จะเรียนเมื่อไรก็ได้ตามที่ผู้เรียนสะดวก และผู้เรียนแต่ละคนยังสามารถที่จะก้าวหน้าได้ในอัตราที่เหมาะสมกับอัตภาพของตนอีกด้วย กล่าวคือ ผู้ที่มีความพร้อมสูง จะก้าวหน้าได้เร็วหรือช้าก็มิได้เป็นปัญหาต่อกัน เพราะต่างเป็นอิสระจากกัน และผู้ที่ก้าวหน้าช้าหากทุ่มเท และตั้งใจจริง ก็จะไปสู่เป้าหมายสุดท้ายได้เช่นกัน [2]

บทเรียนโปรแกรม โดยทั่วไปมี 2 ลักษณะ คือ บทเรียนโปรแกรมรูปแบบเชิงเส้นหรือเส้นตรงและแบบสาขา บทเรียนโปรแกรมแบบเส้นตรงเป็นบทเรียนที่จัดลำดับเนื้อหาบรรจุลงในกรอบ ตามลำดับจาก กรอบที่ 1 กรอบที่ 2 กรอบที่ 3 ไปจนครบ ผู้เรียนจะต้องเรียนเรียง

ตามลำดับทีละกรอบต่อเนื่องกันไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่กรอบแรกจนถึงกรอบสุดท้าย จะข้ามกรอบใดกรอบหนึ่งไม่ได้ แต่ผู้เรียนที่มีพื้นฐานการเรียนที่ดีจะสามารถเรียนรู้ได้เร็วกว่าผู้ที่มีพื้นฐานการเรียนอ่อน ส่วนบทเรียนโปรแกรมแบบสาขา เป็นบทเรียนที่มีการจัดเนื้อหาเป็นกรอบ ๆ เช่นเดียวกับแบบเส้นตรง แต่จะมีกรอบย่อย ๆ แตกออกมาจากกรอบหลักเป็นกรอบสาขา มีประโยชน์สำหรับให้ความรู้พื้นฐานเพิ่มเติมแก่ผู้เรียน ที่ยังมีความรู้พื้นฐานไม่เพียงพอที่จะเรียนในกรอบต่อไป ผู้เรียนทุกคนไม่จำเป็นจะต้องเรียนทุกกรอบ คนเรียนเก่งจะเรียนจบเร็วกว่าคนเรียนอ่อน เพราะไม่ต้องเสียเวลาแวะเวียนตามกรอบสาขาย่อย ๆ [7]

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมของเยาวชนโดยใช้บทเรียนจริยธรรมด้วยตนเอง เยาวชนสามารถใช้บทเรียนดังกล่าวศึกษาด้วยตนเองนอกเวลาเรียนเป็นการแบ่งเบาภาระการสอนของครูและที่สำคัญการศึกษาเรียนรู้จากบทเรียนจริยธรรมด้วยตนเอง จะช่วยให้เยาวชนมีการพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับที่สูงขึ้น อันจะนำไปสู่การเป็นผู้มีจริยธรรมและเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพของประเทศชาติต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบระดับเหตุผลเชิงจริยธรรมของเยาวชนที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นที่มีปัจจัยส่วนตัวแตกต่างกัน และศึกษาผลของการใช้บทเรียนจริยธรรมด้วยตนเองในการพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมของเยาวชน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา ระยะแรกศึกษาระดับเหตุผลเชิงจริยธรรมของเยาวชน ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือวัดเหตุผลเชิงจริยธรรมเป็นแบบวัดให้เยาวชนพิจารณาสถานการณ์เป็นกรณีขัดแย้งทางจริยธรรม 12 ประเด็น แต่ละกรณีมีตัวเลือกให้เลือก 5 ตัวเลือก ตามแนวคิดทฤษฎีพัฒนาการเหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์ก สร้างตอนแรก 24 ข้อ นำไปลองใช้และได้แบบวัดที่ใช้จริง 15 ข้อ ค่า r อยู่ระหว่าง 0.20 – 0.36 และค่าแอลฟาเท่ากับ 0.61 กลุ่มตัวอย่างคือนักเรียนมัธยมศึกษา จำนวน 491 คน จากโรงเรียนมัธยมศึกษา 4 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การศึกษาในระยะที่สอง ผู้วิจัยได้สร้างบทเรียนจริยธรรมด้วยตนเอง 9 บทเรียน ในประเด็นต่อไปนี้ 1) ประเด็นเกี่ยวกับชีวิต 2) ประเด็นเกี่ยวกับทรัพย์สิน 3) ประเด็นเกี่ยวกับการลงโทษ 4) ประเด็นเกี่ยวกับความเกี่ยวข้องระหว่างบุคคล 5) ประเด็นเกี่ยวกับมโนธรรม 6) ประเด็นเกี่ยวกับกฎหมาย 7) ประเด็นเกี่ยวกับสิทธิพลเมือง 8) ประเด็นเกี่ยวกับสัญญา และ9) ประเด็นเกี่ยวกับความรักแบบชายหญิง มีลักษณะเป็นบทเรียนโปรแกรมแบบสาขาโดยให้เลือกตอบจากเหตุผลที่ผู้วิจัยเขียนไว้ ตามระดับเหตุผลเชิงจริยธรรมขั้น 2, 3, 4 และ 5 ตามทฤษฎีของโคลเบอร์ก เนื่องจากผลการศึกษาในระยะที่ 1 ไม่พบการใช้เหตุผลในขั้นที่ 1และนำไปลองใช้กับนักเรียนมัธยมศึกษา 3 กลุ่ม ๆละ 5 คน ให้อ่านบทเรียนคนละ 3 เรื่อง ได้ข้อวิจารณ์ถึงความเข้าใจภาษาของนักเรียนนำมาปรับแก้ไข แล้วส่งให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัยเหตุผลเชิงจริยธรรมตรวจความตรงด้านเนื้อหาของบทเรียน แล้วนำไปลองใช้กับนักเรียนมัธยมศึกษาแห่งหนึ่งในจังหวัดขอนแก่น จำนวน 65 คน พบว่า คะแนนก่อนเรียนและหลังเรียนอย่างมีนัยสำคัญ ตามขั้นตอนการสร้างเครื่องมือวิจัย

การศึกษาในระยะที่สาม ผู้วิจัยได้นำบทเรียนจริยธรรมด้วยตนเองไปทดลองใช้กับนักเรียนมัธยมศึกษา กลุ่มทดลอง 73 คน กลุ่มควบคุม 61 คน จากโรงเรียนสาธิต 2 แห่งในจังหวัดขอนแก่น โดยแบ่งบทเรียนเป็น 3 ชุด ๆ ละ 3 เรื่อง และดำเนินการทดลอง 5 สัปดาห์ ดังนี้ สัปดาห์ที่ 1 ทดสอบก่อนเรียน สัปดาห์ที่ 2 ใช้บทเรียนชุดที่ 1

สัปดาห์ที่ 3 ใช้บทเรียนชุดที่ 2 สัปดาห์ที่ 4 ใช้บทเรียนชุดที่ 3 และสัปดาห์ที่ 5 ทดสอบหลังเรียน

ผลการวิจัย

ผู้เขียนขอนำเสนอผลการวิจัยตามประเด็นสำคัญ ดังต่อไปนี้

1. ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

ในการศึกษาระยะที่หนึ่ง กลุ่มตัวอย่างคือ เยาวชนที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตอำเภอเมืองของจังหวัดที่ได้รับการสุ่ม คือ ขอนแก่นและนครราชสีมา เป็นตัวแทนของจังหวัดขนาดใหญ่ กาฬสินธุ์เป็นตัวแทนของจังหวัดขนาดกลาง และหนองบัวลำภูเป็นตัวแทนของจังหวัดขนาดเล็ก และสุ่มเฉพาะโรงเรียนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขนาดใหญ่ จังหวัดละ 2 โรงเรียน จังหวัดขนาดกลางและจังหวัดขนาดเล็กจังหวัดละ 1 โรงเรียน รวมเป็น 6 โรงเรียน รวมกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 491 คน ส่วนใหญ่เป็นนักเรียนหญิงคือ ร้อยละ 58.7 อายุ 13-14 ปี ร้อยละ70 และเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ร้อยละ 42.4 อาศัยอยู่กับบิดามารดาร้อยละ 89 การศึกษาของบิดามารดาส่วนใหญ่อยู่ในระดับปริญญาตรี (34% และ 35.6%) และกลุ่มตัวอย่างมีผลการเรียนเฉลี่ย 3.31 กล่าวคือ มีผลการเรียนอยู่ในระดับดี

2. ระดับเหตุผลเชิงจริยธรรมของเยาวชน

ในส่วนนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ค่าร้อยละของคำตอบที่เยาวชนเลือกว่าตรงกับเหตุผล เชิงจริยธรรม ขั้นใดตามทฤษฎีของโคลเบอร์กเพื่อแสดงระดับเหตุผลเชิงจริยธรรมของเยาวชน พบว่าระดับเหตุผลเชิงจริยธรรมของเยาวชน ส่วนมากร้อยละ 76 อยู่ในขั้นที่ 4 คือ การทำตามหน้าที่ทางสังคม น้อยที่สุดเป็นขั้นที่ 2 การแสวงหารางวัลร้อยละ 0.4 และไม่มีคำตอบที่แสดงผลของขั้นที่ 1 คือ การหลีกเลี่ยงการถูกลงโทษเลย

3. ผลการเปรียบเทียบคะแนนเหตุผลเชิงจริยธรรม

เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของคะแนนเหตุผลเชิงจริยธรรมระหว่างเพศ ชั้นเรียน การอบรมเลี้ยงดู และผลการเรียน ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของคะแนนเหตุผลเชิงจริยธรรม

กลุ่ม	$\bar{X}$	SD	F/t	P-value
รวม	59.86	6.67	-	-
เพศ				
ชาย	58.49	6.97	t=3.90	.000
หญิง	60.84	6.29		
การอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน				
สูง	60.94	6.11	t=4.22	.000
ต่ำ	58.42	67.11		
การอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผล				.
สูง	60.99	6.18	t=4.30	000
ต่ำ	58.42	6.18		
ผลการเรียน				
สูง	61.06	6.03	t=4.86	.000
ต่ำ	58.15	6.83		
ชั้นเรียน				
ม.1	60.08	5.78		
ม.2	56.60	7.15	F=0.294	.745
ม.3	60.05	6.70		

จากตารางที่ 1 แสดงว่า เยาวชนหญิงมีคะแนนเหตุผลเชิงจริยธรรมมากกว่าชายอย่างมีนัยสำคัญ (P=.000) เยาวชนที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนสูงมีคะแนนเหตุผลเชิงจริยธรรมมากกว่ากลุ่มที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนน้อย อย่างมีนัยสำคัญ (P=.000) และเช่นเดียวกัน เยาวชนที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลสูง มีคะแนนเหตุผลเชิงจริยธรรมมากกว่าเยาวชนที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลต่ำอย่างมีนัยสำคัญ (P=.000) และเยาวชนที่มีผลการเรียนสูงมีคะแนนเหตุผลเชิงจริยธรรมสูงกว่าเยาวชนที่มีผลการเรียนต่ำอย่างมีนัยสำคัญ (P=.000) แต่นักเรียนที่ศึกษาอยู่ในระดับชั้นต่างกัน มีคะแนนเหตุผลเชิงจริยธรรมไม่แตกต่างกัน

4. ประสิทธิผลของบทเรียนจริยธรรมด้วยตนเอง

ในการหาประสิทธิผลของบทเรียนจริยธรรมด้วยตนเอง ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ค่าเฉลี่ยของคะแนนเหตุผลเชิงจริยธรรมด้วยตนเองเปรียบเทียบระหว่างก่อนเรียนและหลังเรียน โดยใช้การทดลองแบบทดสอบก่อน – หลัง มีกลุ่มควบคุม ผลการวิเคราะห์ ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบคะแนนเหตุผลเชิงจริยธรรมของเยาวชนในกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมทดสอบก่อน – หลัง

กลุ่ม	N	$\overline{X}$	SD	t	P-value
ทดสอบก่อน					
กลุ่มทดลอง	73	58.96	6.36	.232	.817
กลุ่มควบคุม	61	58.70	6.24		
ทดสอบหลัง					
กลุ่มทดลอง	73	60.08	8.46	1.328	.187
กลุ่มควบคุม	61	58.09	8.79		

จากตารางที่ 2 ผลการทดสอบความแตกต่างระหว่างคะแนนเหตุผลเชิงจริยธรรม ก่อน – หลัง ของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ไม่พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ

ผู้วิจัยจึงได้ เลือกวิเคราะห์เฉพาะผู้ทำคะแนนในการทดสอบหลังไม่ต่ำกว่าการทดสอบก่อน เนื่องจากแนวคิดของโคลเบอร์ก การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมจะไม่ถอยหลังและไม่ย้อนกลับ พบว่ามีนักเรียนในกลุ่มทดลอง มีคะแนนการทดสอบหลัง ไม่น้อยกว่าการทดสอบก่อนจำนวน 39 คน ส่วนในกลุ่มควบคุมมีจำนวน 26 คน ดังการวิเคราะห์ในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบคะแนนเหตุผลเชิงจริยธรรม เฉพาะผู้ที่มีคะแนนทดสอบหลังไม่น้อยกว่าทดสอบก่อน

กลุ่ม	N	$\overline{X}$	SD	t	P-value
ทดสอบก่อน					
กลุ่มทดลอง	73	58.96	6.36	.232	.817
กลุ่มควบคุม	61	58.70	6.24		
ทดสอบหลัง					
กลุ่มทดลอง	73	60.08	8.46	1.328	.187
กลุ่มควบคุม	61	58.09	8.79		

จากตารางที่ 3 แสดงว่าเยาวชนในกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมทั้ง 2 กลุ่ม มีคะแนนเหตุผลเชิงจริยธรรมในการทดสอบหลังมากกว่าการทดสอบก่อน อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 แต่เมื่อวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมของคะแนนหลังเรียน พบว่าแตกต่างอย่างไม่มีนัยสำคัญ (ค่าที = 1.26) ผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์โดยดูจากคะแนนการ เปลี่ยนแปลงในระดับขั้นของเหตุผลเชิงจริยธรรม เพื่อชี้ให้เห็นว่า

ในนักเรียนกลุ่มทดลองที่ได้เรียนบทเรียนจริยธรรมด้วยตนเอง มีการพัฒนาจาก การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมขั้นที่ 4 การทำงานตามหน้าที่ทางสังคม (มีคะแนนน้อยกว่า 60 คะแนน) ไปสู่ขั้นที่ 5 หลักการทำตามคำมั่นสัญญา (มีคะแนนตั้งแต่ 60 คะแนนขึ้นไป) พบว่านักเรียนกลุ่มที่ได้เรียนบทเรียนจริยธรรมด้วยตนเองได้พัฒนาเหตุผลจากขั้นที่ 4 ไปขั้นที่ 5 มีจำนวนร้อยละ 32.8 แต่กลุ่มควบคุมมีจำนวนร้อยละ 21.6 อาจกล่าวได้ว่าเยาวชนกลุ่มที่เรียนบทเรียนจริยธรรมด้วยตนเอง มีการพัฒนาเหตุผลจริยธรรมได้มากกว่ากลุ่มที่ไม่ได้เรียน ดังผลการวิเคราะห์ตารางที่ 4

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบคะแนนเหตุผลเชิงจริยธรรม เฉพาะผู้ที่มีคะแนนทดสอบหลังไม่น้อยกว่าทดสอบก่อน

กลุ่ม	คะแนนต่ำกว่า 60 (คน)	%	คะแนนตั้งแต่ 60 ขึ้นไป (คน)	%	รวม (คน)
ทดลอง	29	21.6	44	32.8	73
ควบคุม	32	23.9	29	21.6	61

สรุปและอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่ง เพื่อเปรียบเทียบระดับเหตุผลจริยธรรมของเยาวชนที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นที่มีปัจจัยส่วนตัวแตกต่างกัน

ผลการวิจัยพบว่า เยาวชนส่วนใหญ่มีระดับเหตุผลเชิงจริยธรรมอยู่ในขั้นที่ 4 เป็นระดับตามกฎเกณฑ์ (Conventional Level) คือหลักการทำตามหน้าที่ทางสังคม (Learn and Order Orientation) เยาวชนเริ่มมองเห็นความสำคัญของกฎเกณฑ์ ระเบียบต่าง ๆ เห็นความสำคัญของการทำตามหน้าที่ทางสังคม แสดงการยอมรับความเคารพในอำนาจและมุ่งรักษาไว้ซึ่งกฎหมายทางสังคม ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเยาวชนกำลังก้าวขึ้นมาใช้เหตุผลในขั้นนี้ยังไม่สมบูรณ์ทีเดียว เนื่องจากแบบวัดเหตุผลเชิงจริยธรรม มีลักษณะเป็นแบบตัวเลือก งานวิจัยหลายเรื่องได้พบว่าผู้ตอบจะเลือกเหตุผลที่สูงกว่าเหตุผลจริงของตนหนึ่งขั้น ดังนั้นระดับเหตุผลเชิงจริยธรรมของเยาวชนน่าจะอยู่ในขั้นที่ 3 สู่ขั้นที่ 4 คือทำตามหน้าที่ทางสังคมและในวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่งนี้มีสมมติฐานอยู่ 2 ข้อ ดังการอภิปรายผลตามลำดับดังนี้

การอภิปรายสมมติฐานที่ 1 เยาวชนที่มีปัจจัยส่วนตัว ได้แก่ เพศ ผลการเรียน และระดับชั้นเรียนแตกต่างกัน มีเหตุผลเชิงจริยธรรมแตกต่างกัน ผลการวิจัยพบว่า เยาวชนหญิงมีเหตุผลเชิงจริยธรรมสูงกว่าชายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 เยาวชนที่มีผลการเรียนสูงมีเหตุผลเชิงจริยธรรมสูงกว่าเยาวชนที่มีผลการเรียนต่ำอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 แต่เยาวชนที่เรียนอยู่ในระดับชั้นเรียนแตกต่างกันคือ ม.1, ม.2 และ ม.3 มีเหตุผลเชิงจริยธรรมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ สอดคล้องกับผลการวิจัยของ [12] บางส่วนที่พบว่าระดับชั้นเรียนไม่มีอิทธิพลต่อการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของเด็ก และผลการวิจัยของ [10] พบว่าเพศมีผลต่อการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนมัธยมการอภิปรายสมมติฐานที่ 2 เยาวชนที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลและแบบรักสนับสนุน มีเหตุผลเชิงจริยธรรมสูงกว่าเยาวชนที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลและแบบรักสนับสนุนต่ำ ผลวิจัยพบว่า เยาวชนที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลและแบบรักสนับสนุนสูง มีเหตุเชิงจริยธรรมสูงกว่าผู้ที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลและแบบรักสนับสนุนต่ำอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 สอดคล้องกับสมมติฐานและสอดคล้องกับงานวิจัยของ [6] เรื่อง จริยธรรมของเยาวชนไทย พบว่าการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลมากมีความเกี่ยวข้องกับความสามารถในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของเด็ก และงานวิจัยของ [3] ที่พบว่านักเรียนที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตยมีเหตุผลเชิงจริยธรรมสูงกว่าแบบเข้มงวดกวดขัน

สรุปและอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่สอง เพื่อศึกษาผลการใช้บทเรียนจริยธรรมโดยตนเองในการพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมของเยาวชน

บทเรียนจริยธรรมด้วยตนเอง มีลักษณะเป็นบทเรียนโปรแกรมแบบสาขา มีเรื่องราวเป็นกรณีขัดแย้ง 9 สถานการณ์ แต่ละสถานการณ์มีเหตุผลให้เลือกตอบ 4 ข้อ เมื่อผู้เรียนเลือกเหตุผลที่เหมาะสมที่สุด ก็จะไปแสดงความคิดเห็นในบันทึกการอ่านและอ่านสถานการณ์เรื่องต่อไป การหาประสิทธิผลของบทเรียนจริยธรรมด้วยตนเองผู้วิจัยนำไปทดลองใช้กับนักเรียนโรงเรียนสาธิตทั้ง 2 แห่ง เป็นนักเรียนกลุ่มทดลอง 73 คน กลุ่มควบคุม 61 คน

การอภิปรายผลสมมติฐานที่ 3 เยาวชนที่ได้เรียนบทเรียนจริยธรรมด้วยตนเองมีการพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมมากกว่าเยาวชนที่ไม่ได้เรียนด้วยบทเรียนดังกล่าว ผลวิจัยพบว่า เยาวชนที่ได้เรียนด้วยบทเรียนจริยธรรมด้วยตนเอง มีการพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมสูงขึ้นหลังจากการเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และจำนวนเยาวชนในกลุ่มทดลองคือกลุ่มที่เรียนด้วยบทเรียนจริยธรรมมีค่าร้อยละหรือจำนวนมากกว่ากลุ่มควบคุม กล่าวคือ มีจำนวนผู้ที่ได้คะแนนสูงกว่า 60 คะแนน หรือพัฒนาจากเหตุผลขั้น 4 สู่ขั้น 5 มากกว่ากลุ่มที่ไม่ได้เรียนด้วยบทเรียน สอดคล้องกับสมมติฐานของการวิจัย และสอดคล้องกับงานวิจัยของ [1] กล่าวได้ว่า บทเรียนจริยธรรมด้วยตนเองของการวิจัยนี้มีประสิทธิผลในการกระตุ้นพัฒนาการเหตุผลเชิงจริยธรรมของเยาวชนได้

ข้อดีและข้อจำกัดของการวิจัย

งานวิจัยนี้มีข้อดีที่ได้ศึกษาระดับเหตุผลเชิงจริยธรรมของเยาวชนในระยะที่ 1 และมีขั้นตอนในการสร้างแบบวัดโดยการสอบถามการใช้เหตุผลของเยาวชน ก่อนนำมาเขียนเป็นตัวเลือก แต่ละขั้นของแบบวัดแต่ละข้อ และผลการวิจัยในระยะที่ 1 เมื่อทราบระดับเหตุผลเชิงจริยธรรมของเยาวชนว่าอยู่ในขั้นที่ 3 ขึ้นขั้นที่ 4 จึงนำมาสร้างบทเรียนจริยธรรมโดยตนเอง กระตุ้นให้ผู้เรียนพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรม จากขั้นที่ 4 สู่ขั้นที่ 5 คือ หลักการทำตามคำมั่นสัญญา (Social Contact Orientation) คือการเห็นความสำคัญของคนหมู่มาก ยึดประโยชน์และความถูกต้องเฉพาะเรื่อง เฉพาะกาลเทศะเป็นการกระทำที่เป็นไปตามข้อตกลงและยอมรับกันของผู้มีจิตใจสูง โดยนำเอากฎเกณฑ์ของสังคม กฎหมาย ศาสนา และความคิดเห็นของคนรอบด้านมาร่วมพิจารณาส่วนข้อจำกัดของการวิจัยนี้ น่าจะอยู่ที่แบบวัดเหตุผลเชิงจริยธรรม ควรใช้แบบวัดคู่ขนานในการทดสอบก่อนและทดสอบหลังเพื่อตัดปัญหาเรื่องการเรียนรู้ข้อสอบของผู้เรียน แต่อย่างไรก็ตามผู้วิจัยก็ได้ใช้วิธีการวิเคราะห์หลายแบบเพื่อตรวจสอบผลการใช้บทเรียน และได้พบว่านักเรียน กลุ่มที่เรียนบทเรียนจริยธรรมด้วยตนเอง มีการพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมได้มากกว่ากลุ่มที่ไม่ได้เรียน

ข้อเสนอแนะในการนำไปปฏิบัติ

จากผลการวิจัยในระยะที่หนึ่ง ได้ข้อเสนอแนะให้ผู้ปกครองส่งเสริมการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลและแบบรักสนับสนุนเพื่อส่งเสริมเหตุผลเชิงจริยธรรมของเยาวชน และความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนก็ควรเป็นแบบใช้เหตุผลและแบบรักสนับสนุนเช่นเดียวกัน

จากผลการวิจัยยังพบอีกว่าบทเรียนจริยธรรมด้วยตนเองสามารถกระตุ้นพัฒนาการเหตุผลเชิงจริย-ธรรมของผู้เรียนได้ มีข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ ดังนี้

ควรแบ่งให้ผู้เรียนอ่านครั้งละไม่เกิน 3 เรื่อง เพื่อให้สอดคล้องกับช่วงความสนใจของผู้เรียน

1. ควรเน้นให้ผู้เรียนเขียนบันทึกการอ่าน เพราะช่วยให้ผู้เรียนได้เขียนเรียบเรียงเหตุผลของการตัดสินใจด้วยภาษาเขียนของตนเอง

2. อาจใช้บทเรียนจริยธรรมด้วยตนเองควบคู่กับการใช้ตัวแบบ หรือการอภิปรายกลุ่ม จะช่วยกระตุ้นพัฒนาการเหตุผลเชิงจริยธรรมของผู้เรียนได้ดียิ่งขึ้น

3. อาจส่งเสริมให้ผู้เรียนเขียนกรณีขัดแย้งที่นักเรียนพบเห็นในชีวิตประจำวัน แล้วนำมาอภิปรายเหตุผลในการตัดสินใจ

4. ในบริบทของโรงเรียนที่มีเครื่องคอมพิวเตอร์เพียงพอกับผู้เรียน อาจแปลงบทเรียนจริยธรรมด้วยตนเอง เป็นโปรแกรมการเรียนรู้ทางคอมพิวเตอร์ ก็ได้

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ในการวิจัยครั้งนี้ได้สร้างแบบวัดเหตุผลเชิงจริยธรรมเพียงฉบับเดียว ในการวิจัยครั้งต่อไปควรสร้างแบบวัดคู่ขนานสำหรับการทดสอบก่อนหลัง และควรวิจัยเปรียบเทียบผลการใช้บทเรียนจริยธรรมด้วยตนเอง

ร่วมกับการอภิปรายกลุ่มกับการใช้บทเรียนจริยธรรมด้วยตนเองอย่างเดียว เพื่อยืนยันประสิทธิผลของบทเรียนจริยธรรมด้วยตนเอง

เอกสารอ้างอิง

[1] โกศล มีคุณ. การวิจัยเชิงทดลองฝึกอบรมการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมและสวมบทบาทของเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษา. วิทยานิพนธ์ ปริญญานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. 2524.

[2] โกศล มีคุณและณรงค์ เทียมเมฆ. ผลของการฝึกใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมที่มีต่อจิตลักษณะและพฤติกรรมจริยธรรมของครู. รายงานการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. 2545.

[3] จำรัส มูลสาร. การศึกษาและเปรียบเทียบเหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนประถมศึกษา ที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูต่างกัน ในจังหวัดยโสธร. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. มหาสารคาม :มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2542.

[4] ไชยยศ เรืองสุวรรณ. หลักการทฤษฎีเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการศึกษา. กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์. 2521.

[5] ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ. ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวสุขภาพจิตและจริยธรรมของนักเรียนวัยรุ่นไทย. รายงานการวิจัยฉบับที่ 26 สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร. 2524.

[6] ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจนปัจจนึก. จริยธรรมของเยาวชนไทย. รายงานการวิจัยฉบับที่ 21. สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. 2520.

[7] บุญเกื้อ ควรหาเวช. นวัตกรรมการศึกษา. นนทบุรี : SP Printing. 2545.

[8] สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริม และประสานงานเยาวชนแห่งชาติ. นโยบายเยาวชนแห่งชาติ และแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระยะยาว (พ.ศ. 2545-2554). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ. 2545.

[9] Kohlberge, L. Stage and Sequence: the Cog nition-Developmental Approach to Socializa tion. In Goslin(ed.) Han. 1970.

[10] Reimer, E. Judgment of Responsibility: Their Relationship with Self and Moral Reasoning in Venezualan Adolescents. Dissertation Abstracts International. 49 (September 1988): 2597A. 1988.

[11] Shaffer, David R. Social And Personality Development California: Brooks/Cole publish ing Company. 1988.

[12] Warshow, Rhoda. Moral Reasoning of Children in Forth and Sixth Grades in Two Different Education Environment. Dissertation Abstracts International. 39 (5) : 1450 – 1451 - A ; October. 1978.